

І. В. ДВОРКІН, канд. іст. наук, доц. НТУ «ХПІ»

ІСТОРІОГРАФІЯ ІСТОРІЇ МУЗЕЙНОЇ СПРАВИ НАДНІПРЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

У статті проаналізована історіографія історії музейної справи Наддніпрянської України у ХІХ – на початку ХХ ст. (проаналізовано роботи, що висвітлюють історію музеїв провідних музейних центрів тогочасних українських губерній – Києва, Харкова, Полтави та Чернігова). За хронологічним принципом виділено основні етапи дослідження музейництва Наддніпрянщини, що мали свої особливості, проаналізовані як загальні роботи з історії міст, вищих навчальних закладів, органів місцевого самоврядування, так і спеціальні розвідки. Стаття може бути корисною дослідникам української культури, науки та музейництва імперського періоду.

Ключові слова: історія музейної справи, Наддніпрянська Україна, позитивізм, радянська історіографія, сучасна українська історіографія.

Вступ. У ХІХ – на початку ХХ в українських губерніях Російської імперії сформувалася та діяла достатньо розгалужена музейна мережа. Музеї в той час працювали в губернських та деяких повітових містах, поступово перетворюючись на наукові та просвітницькі центри, стаючи осередками культурного життя міста. Музейні заклади працювали при різноманітних наукових інституціях, органах земського та міського самоврядування, вищих навчальних закладах.

Історіографія історії музейної справи представлена спеціальними дослідженнями, переважно присвяченими окремим музеям. Також відомості про музейні заклади, аналіз їхньої роботи та зібрань зустрічаються в узагальнюючих роботах з історії міст, університетів, наукових інституцій тощо.

Метою запропонованої статті є аналіз досліджень з історії музейної справи Наддніпрянщини ХІХ – початку ХХ ст. Будуть досліджені розвідки, що вивчають історію музейних установ Києва, Харкова, Полтави та Чернігова. Це дасть можливість створити достатньо повну історіографічну ситуацію, характерну для певного періоду досліджень.

Виклад основного матеріалу. Аналіз літератури з історії музейної справи Наддніпрянщини ХІХ – початку ХХ ст. дозволяє умовно поділити наявний історіографічний матеріал на чотири групи: дорадянська історіографія (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.), радянська історіографія (1920-ті – 1991 рр.), сучасна українська історіографія (з 1991 р.).

Перейдемо до огляду дорадянської історіографії проблеми. Перші роботи, присвячені історії з історії перших київських музейних закладів – університетських – з'являються у середині ХІХ ст. До історії створення колекцій Київського

університету звернувся у своїй роботі, присвяченій історії університету В. Шульгін, який розглядає діяльність університетських кабінетів та музеїв на початковому етапі їхньої роботи (1834 – 1839 pp.) [1]. У дослідженні досить повно висвітлюється склад зібрань кабінету художніх творів, мінц-кабінету та Музею старожитностей університету.

Історія створення та діяльності навчально-допоміжних закладів Університету св. Володимира, у тому числі й музеїв, була ретельно досліджена під час святкування п'ятдесятиріччя університету. Низку статей було надруковано у роботі «Историко-статистические записки об ученых и учебно-вспомогательных учреждениях императорского университета Св. Владимира». Так, у короткому нарисі І. В. Павлова, присвяченому історії Музею красних мистецтв університету, визначені основні етапи становлення музею, названі найбільш цінні його колекції [2]. Статті, присвячені історії нумізматичного кабінету та Музею старожитностей, були написані видатним українським істориком, професором університету В. Б. Антоновичем, який завідував цими закладами [3, 4]. Вказані праці є найбільш вдалою у дорадянській історіографії спробою висвітлення історії музейних закладів Київського університету. У статті, присвяченій історії Музею старожитностей, вчений приділяє особливу увагу діяльності Тимчасового комітету для розшуку старожитностей, за клопотанням якого був створений музей. Праця висвітлює усі основні етапи становлення музею, спроби систематизації та каталогізації його фондів. Окремо розглянута діяльність завідувачів музею, висвітлюється їх особистий внесок у розвиток закладу, характеризуються основні придбання музею. Приблизно за такою ж схемою В. Б. Антонович розкриває історію нумізматичного кабінету університету. В обох нарисах автор визначає внесок музейних закладів у розвиток науки, вказуючи, що низка відомих вчених користувалась матеріалами музейних зібрань при написанні праць з нумізматики та археології.

Історія музеїв Київського університету також висвітлюється у відомій роботі В. С. Іконнікова «Опут русской историографии», в якій вчений вперше у вітчизняній історіографії зарахував праці з історії музейної справи до загальної історіографії [5]. Розглядаючи історію університетського Музею старожитностей та нумізматичного кабінету, В. С. Іконніков перелічує основні колекції музеїв, відзначаючи їх велику цінність; називає наукові розвідки, що були написані на основі колекцій цих закладів. Окремо В. С. Іконніков звертається до історії іншого музейного закладу Києва – Церковно-археологічного музею Київської духовної академії.

Відзначимо, що більшість праць з історії музейної справи у дорадянській історіографії побачили світ наприкінці XIX – на початку XX ст. – у період найбільш інтенсивного розвитку музейництва. Історія музеїв була представлена у загальних працях з історії міст та навчальних закладів, а також у спеціальних роботах з даної проблематики.

Серед узагальнюючих праць з історії м. Києва можна виокремити роботу М. Сементовського, в якій надані короткі відомості про Київський міський музей, навчально-допоміжні заклади Університету св. Володимира та Церковно-археологічний музей Київської духовної академії [6]. В цей час продовжують

з'являтися розвідки з історії університетських музеїв. Зокрема, діяльність В. Б. Антоновича на посаді завідувача нумізматичним кабінетом Київського університету досліджена у роботі К. Болсуновського «В.Б. Антонович как нумизмат. Исторический очерк» [7]. Водночас, з'являються перші спеціальні роботи з історії музею Київської духовної академії. Більшість з цих праць, які друкувалися переважно у «Трудах Киевской духовной академии» належать директорів музею М. І. Петрову [8].

Поміж робіт, присвячених історії Київського художньо-промислового та наукового музею, необхідно відзначити праці безпосередніх учасників розбудови закладу – відомих українських істориків М. Ф. Біляшівського та О. М. Лазаревського. Зокрема, у статті «К истории будущего Киевского музея» [9] останній подає коротку історію самої ідеї заснування в місті загальнодоступного музею, обґрунтовуючи необхідність її реалізації. Досить цікавою, з точки зору як вивчення історії Київського міського музею, так і дослідження української музеєзнавчої думки, є стаття М. Біляшівського «К вопросу о программе Киевского музея древностей и искусств» [10].

Музейна справа у Харкові також була досліджена місцевими істориками кінця XIX – початку XX ст. Так, в узагальнюючому дослідженні Д. І. Багалія та Д. П. Міллера «История города Харькова за 250 лет его существования (1655 – 1905)» історія музейної справи Харкова розглядається у розділах, присвячених Харківському університету, діяльності наукових товариств та розвитку мистецтва у місті [11]. Дана робота є єдиною, у якій охоплено історію створення колекцій та діяльність усіх трьох великих музеїв міста, які працювали на початку XX ст.

Діяльність Музею красних мистецтв та старожитностей Харківського університету наприкінці XIX – на початку XX ст. була стисло висвітлена у роботі В. Бузескула [12]. Деякі аспекти історії цього ж закладу розглянуті у праці відомого дослідника церковних старожитностей П. Фоміна [13]. Автор визначає внесок Є. Редіна у формування відділу церковних старожитностей університетського музею. Також П. Фомін висвітлює історію створення ще одного харківського музею – єпархіального церковно-археологічного музею.

Історія харківських музеїв знайшла відображення також у спеціальних дослідженнях, більшість яких були надруковані на початку XX ст. Так, історія Музею красних мистецтв Харківського університету найбільш повно охоплена у праці історика мистецтв, завідувача музею Є.К. Редіна [14]. Джерелами цього нарису стали документи архіву Харківського університету та матеріальні книги музею. Опис колекцій музею подається у тісному зв'язку з його структурою (за відділами). Окрім того, у роботі наведений перелік завідувачів та хранителів, описані видатні епізоди з життя музею, особлива увага приділяється ролі XII Археологічного з'їзду у комплектуванні музейних фондів.

Історія Музею красних мистецтв та старожитностей, склад його колекцій та бібліотечного фонду, навчально-освітня діяльність та ставлення до музею громадськості висвітлені у роботі В. Ю. Данилевича [15]. Автор подає ґрунтовний опис колекцій університетських навчально-допоміжних закладів, експонати яких

згодом надійшли до Музею красних мистецтв; докладно розглядає процес накопичення фондів художнього зібрання музею, відділів історичних, місцевих, церковних та первісних старожитностей. У роботі окремо схарактеризована навчально-освітня діяльність музею: на основі статистичних даних про відвідування музею жителями міста В. Ю. Данилевич робить висновок про значну роль музею у формуванні естетичного смаку харків'ян. Історія створення нумізматичного кабінету університету, характеристика його основних колекцій, робота співробітників з систематизації та каталогізації фондів висвітлені в історичному нарисі завідувача кабінетом Р. Шерця [16].

У статті Д. І. Багалія «О ближайших задачах, нуждах и потребностях Харьковского городского музея» надається короткий нарис історії функціонування міського художньо-промислового музею, висвітлено процес формування фондів, розглядаються проекти статуту музею, висувуються авторські зауваження та пропозиції стосовно напрямків поповнення колекції музею [17].

Перші роботи, які висвітлюють історію музеїв Чернігова та Полтави, з'явилися наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. Авторами цих праць були як безпосередні учасники створення музейних осередків, так і спеціалісти-музезнавці. Водночас, загальні відомості з історії музеїв надавалися у працях з історії цих міст. Так, робота, приурочена до тисячолітнього ювілею м. Чернігова, містить відомості про заснування та тогочасний стан Музею Чернігівської губернської вченої архівної комісії та Музею українських старожитностей В. В. Тарновського [18].

Більшість спеціальних робіт з історії музейної справи Чернігова присвячено найбагатшому місцевому музейному осередку – Музею українських старожитностей В. В. Тарновського. Зокрема, у великій статті Б. Д. Грінченка, надрукованій у «Літературно-науковому віснику» Наукового товариства ім. Т. Шевченка (під псевдонімом Немірич) надається докладна характеристика зібрання музею [19]. Автор статті, позбавлений необхідності витримувати свою роботу в межах цензури, неупереджено змалював важкий процес прийняття зібрання В. В. Тарновського у власність Чернігівського губернського земства. Б. Д. Грінченко, який брав безпосередню участь в упорядкуванні музею, спрямовує нещадну критику на гласних земства, які виступали проти влаштування у місті музею українських старожитностей. Ця стаття є унікальною серед подібних робіт ще й тому, що була написана українською мовою.

Однією з найцікавіших робіт, присвячених музею В. В. Тарновського, є стаття С. Уманця «Украинский музей В.В. Тарновского в Чернигове» [20]. Автор роботи поставив собі за мету ознайомити громадськість Росії з унікальним провінційним музеєм. С. Уманець, особисто відвідавши музей, описав його зібрання, звернувши особливу увагу на відділ, присвячений Т. Г. Шевченку, та на збірку козацьких старожитностей.

Найбільш повною розвідкою з історії музею у дорадянській історіографії є стаття М. М. Могилянського [21]. Робота була написана на основі широкого кола джерел та відповідно до «Програми про опис етнографічних музеїв Росії» відділу етнографії Російського географічного товариства. М. М. Могилянський висвітлює основні етапи

історії закладу, проаналізував проблему фінансування музею, стан його приміщення, надав інформацію про керівництво музеєм тощо. Автор охарактеризував основні колекції музею, відзначаючи найбільш цінні з них. Значна увага у роботі приділена внеску музею у розвиток науки та його просвітницькій ролі.

Історія створення та діяльності Полтавського природничо-історичного музею у період його становлення найбільш повно розглянута у роботі першого завідувача закладу М. О. Олеховського [22]. Крім того, у праці характеризуються усі значні зібрання музею, окреслюється внесок громадськості у їх формування, розглядається вплив музею на розвиток кустарних промислів тощо. У роботі завідувача М. Ф. Ніколаєва знайшли відображення не лише історія відкриття музею та накопичення його фондів, але й майже усі аспекти діяльності закладу [23]. Так, була висвітлена виставкова діяльність музею, зокрема його участь у міжнародних та загальноросійських виставках, розглянуті процеси систематизації та каталогізації фондів тощо.

Радянські історики загалом відносно мало уваги приділяли історії музейної справи попереднього періоду. Водночас, у радянській історіографії можна виділити три періоди: 1920-ті рр.; друга половина 1950-х – перша половина 1980-х рр.; друга половина 1980-х рр. – 1991 р.

Велику зацікавленість до історії українського музейництва ХІХ – початку ХХ ст. серед вітчизняних вчених у 1920-ті рр. можна пояснити загальним піднесенням історико-краєзнавчих досліджень. Достатньо повний аналіз історії окремих музеїв ХІХ – початку ХХ ст. було надано у збірнику статей «Український музей» (Київ, 1929 р.) [24]. Тематами статей збірника стали історія та сьогодення найвизначніших українських музеїв. Діяльність окремих українських музеїв була розглянута в узагальнюючій роботі з історії музейного будівництва Росії у дорадянський період Г.Л. Малицького [25]. Автор охарактеризував становище провінційних музеїв, відзначаючи як позитивні, так і негативні тенденції в їхньому розвитку. Окрім іншого, він звернувся до поняття «музейна політика» та констатував, зважаючи на відсутність єдиного спеціального центрального музейного органу, її повну відсутність у царській Росії.

Водночас, більшість праць, виданих у цей період, була присвячена окремим музеям. Так, відкриття та функціонування Київського художньо-промислового музею є предметом розгляду в роботі Р. Заклинського [26]. До історії Музею старожитностей Київського університету та діяльності на посаді завідувача цього закладу В. Антоновича звернувся у своїй статті В. Данилевич [27].

Перші спроби оцінки музейної справи м. Харкова попереднього періоду в радянській історіографії були зроблені працівниками Музею Слобідської України імені Г. С. Сковороди у 20-ті рр. ХХ ст. Так, Р. С. Даньковська у своїй статті наводить стислі відомості про діяльність Етнографічного музею Харківського історико-філологічного товариства та визначає основні етапи його історії [28]. Окремого розгляду зазнає проблема реорганізації харківських музеїв у 1920 р. та надходження їхніх колекцій до новостворюваного Музею Слобідської України.

Значну зацікавленість викликають статті, присвячені історії музеїв Полтавщини. Зусиллями працівників Полтавського державного музею було видано «Збірник, присвячений 35-річчю музею» (1928 р.), який вміщував статті з історії полтавського музею та аналіз його зібрань за відділами. Стаття Я. Риженка з цього збірника була спробою ретельного вивчення усіх аспектів діяльності Полтавського природничо-історичного музею на основі широкого кола джерел [29]. Деякі аспекти діяльності музею розкриті автором вперше, зокрема намагання частини гласних земських зборів домогтися закриття закладу на початку 1890-х рр. П. Федоренко у статті «Нариси з історії вивчення Чернігівщини» охопив певні аспекти історії музейної справи міста [30]. Зокрема у статті досліджуються основні напрямки діяльності Чернігівської архівної комісії. Автор звертає особливу увагу на роботу XIV Археологічного з'їзду, який проходив у Чернігові 1908 р.; зазначає, що у процесі підготовки до з'їзду було створено Чернігівське епархіальне давньосховище.

У період 1930-х – першої половини 1950-х рр., історія українського музейництва часів Російської імперії майже не досліджувалася. Наступний період активності у вивченні теми – кінець 50-х – перша половина 80-х рр. ХХ ст. Він характеризується появою узагальнюючих праць з історії музейної справи України і Росії у ХІХ – на початку ХХ ст. Слід підкреслити, що переважна більшість робіт цього етапу була видана саме у час хрущовської лібералізації режиму.

Колективна монографія М. М. Бондаря, Г. Г. Мезенцевої та Л. Л. Славіна «Нариси музейної справи» містить стислий огляд історії створення та діяльності українських музеїв у контексті розвитку музейництва в Російській імперії [31]. Автори роботи демонструють досить критичне ставлення до українського музейництва ХІХ – початку ХХ ст., наполягаючи на його «буржуазній обмеженості та впливі політичної реакції». Показовою є також теза про те, що «музеї залишалися майже закритими для народу та обслуговували лише панівні класи». Водночас, у роботі зазначалися позитивні риси дореволюційного музейного будівництва, а саме: музеї були осередками науки і культури, навколо них об'єднувалися видатні вчені того часу, музейні зібрання були глибоко вивчені, склалися перші каталоги з науковим описом пам'яток.

З більшою повнотою діяльність дорадянських музеїв висвітлюється у монографії Г. Г. Мезенцевої «Музеи Украины», у якій авторка розглядає музеї за їх профілем, відзначаючи, що у згаданий період була створена достатньо широка музейна мережа, що складалася з історичних, художніх, природничо-історичних та місцевих (краєзнавчих) музеїв [32]. У своїй більш пізній роботі Г. Г. Мезенцева вдається до глибокого висвітлення розвитку музейництва згаданого періоду, зокрема відзначаючи позитивний вплив меценатської діяльності на становище музеїв [33].

Історія університетських зібрань досліджується у низці робіт, виданих з нагоди ювілеїв Харківського та Київського університетів. Робота Музею старожитностей, нумізматичного кабінету та інших навчально-допоміжних закладів Київського університету була висвітлена у колективній монографії «Історія Київського університету (1834 – 1959)» [34]. Побіжні відомості про функціонування музеїв Харківського університету містяться у роботі «Харьковский государственный

університет імени А. М. Горького за 150 лет существования» [35]. Історія Полтавського природничо-історичного музею була висвітлена у полтавському томі «Історії міст і сіл УРСР» [36]. Зокрема, стисло були розкриті основні етапи становлення музею та його найцінніші придбання.

Крім того, робота музеїв України була висвітлена у низці статей з історії музейної справи Росії, підготовлених співробітниками Науково-дослідного інституту музеєзнавства (м. Москва) та опублікованих у 1957 – 1973 рр. (Вип. 1 – 7). Так, у статті Д. А. Равікович, присвяченій історії місцевих художніх музеїв другої половини XIX – початку XX ст., на основі широкого кола джерел були проаналізовані передумови виникнення провінційних художніх музеїв, експозиційна, виставкова та популяризаторська діяльність музеїв (у тому числі українських) [37]. Інша стаття Д. А. Равікович присвячена діяльності музеїв «місцевого краю» (краєзнавчих) цього періоду [38]. Серед українських музеїв (авторка загалом виділяє сім установ цього профілю в Україні) найбільшу увагу було приділено Полтавському природничо-історичному музею. Низка студій з історії археологічних та історичних музеїв Росії належить О. М. Разгону [39, 40]. Серед музейних установ, діяльність яких проаналізована дослідником, були музеї Київського та Харківського університетів. У його ж роботі – «Етнографические музеи в России» висвітлюється робота Етнографічного музею Харківського історико-філологічного товариства, наводиться перелік відділів музею та характеризується його зібрання [41]. У статті досить чітко можна простежити скептичне ставлення до надбань вітчизняної етнографічної науки початку XX ст., яке узгоджується з ідеологічними засадами радянської історичної науки.

Наступним етапом у вивченні історії українського музейництва XIX – початку XX ст. радянськими вченими став період другої половини 80-х – початку 90-х рр. минулого століття. Напередодні розпаду СРСР криза марксистської парадигми у історичній науці, ідеологічне розкріпачення, гостра потреба у національній самоідентифікації призвели до підвищення ваги саме краєзнавчих досліджень. Більшість робіт цього періоду висвітлюють окремі епізоди у житті музеїв та внесок знакових особистостей у розвиток вітчизняного музейництва.

Водночас, продовжують з'являтися і комплексні дослідження з історії окремих груп музеїв. Серед них варто відзначити роботи з історії етнографічних музеїв Г. С. Скрипник. У монографії «Етнографічні музеї України. Становлення і розвиток» авторка, спираючись на значний масив джерел, досліджує історію та етнографічну діяльність музеїв України [42]. Діяльності навчальних музеїв, зокрема й тих, що працювали при університетах, була присвячена робота Ю. А. Омельченка [43].

Наприкінці 80-х років XX ст. з'являються спеціальні роботи з історії окремих музеїв. Так, у статті В. Даниленко [44], присвяченій історії Харківського художньо-промислового музею, підкреслюється велика роль місцевої прогресивної інтелігенції у створенні музею, аналізуються проекти статуту музею. У 1986 р. відзначалося 90-річчя Чернігівського історичного музею. З цієї нагоди відбулася наукова конференція, видана збірка матеріалів. Частина статей була присвячена різноманітним аспектам діяльності чернігівських музеїв наприкінці XIX – на

початку ХХ ст. Серед них можна відзначити роботу Г. М. Кураса [45], присвячену Музею Чернігівської архівної комісії, та розвідку В. М. Малиневської, в якій авторка проаналізувала матеріали місцевої преси з точки зору вивчення музейної справи Чернігова вказаного періоду [46]. Історія музеїв Полтавщини також розглядалася на місцевих наукових конференціях та семінарах. У 1991 р. вийшла збірка статей, цілковито присвячена історії Полтавського краєзнавчого музею. Серед робіт, що розглядають дорадянську історію музею, відзначимо статтю О. О. Нестулі про діяльність на посаді завідувача етнографічним відділом К.М. Мощенка [47].

На сучасному етапі вивчення проблеми – з 1991 р. – тема історії українського музейництва ХІХ – початку ХХ ст. достатньо часто потрапляє до кола зору вітчизняних дослідників. За умов відновлення державної незалежності України незрівнянно зросла увага науковців та громадськості до національної історико-культурної спадщини. Сучасні українські дослідники активно використовують неопубліковані архівні та інші джерела, а також надбання дорадянської історіографії.

Історія українського музейництва розглядається як у загальних роботах з історії міст та навчальних закладів, так і у спеціальних розвідках з історії музейної справи.

У роботах, присвячених 350-річчю міста Харкова та 200-річчю Харківського університету, надаються узагальнюючі відомості про стан музейної справи у місті. Зокрема, у колективній монографії «Історія міста Харкова ХХ століття» характеризуються колекції Харківського художньо-промислового музею, підкреслюється велике просвітницьке значення першого в Україні публічного музею [48]. Короткий узагальнюючий нарис історії Музею красних мистецтв у контексті вивчення діяльності навчально-допоміжних закладів університету надано у колективній монографії «Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна за 200 років» [49]. Історія музеїв Київського університету була розглянута у низці загальних, переважно ювілейних праць. Автори роботи «Київський університет Тараса Шевченка. Сторінки історії та сьогодення» розглядають музеї університету ХІХ – початку ХХ ст. переважно в контексті розвитку історичної науки у закладі [50]. Окремий розділ цієї роботи був присвячений Зоологічному музею університету. Діяльності археологічного та нумізматичного музеїв університету також була приділена увага у колективному дослідженні з історії історичного факультету Київського національного університету імені Т. Г. Шевченка [51]. Історія полтавських музеїв у загальному контексті культурно-історичного розвитку міста була представлена в узагальнюючому нарисі з історії Полтави, виданому до 1100-річчя міста [52].

Певні аспекти історії українських музеїв були вперше висвітлені у сучасних роботах з історії культурного будівництва, історичного краєзнавства, археології, благодійництва та меценатства в Україні ХІХ – початку ХХ ст. Так, у роботі В. А. Рудого, присвяченій видатним дослідникам української археології, надаються відомості про життя і наукові здобутки низки археологів досліджуваного періоду, діяльність яких, зокрема, була пов'язана з розбудовою музейних осередків України С. Заремба у праці «Українське пам'яткознавство: історія, теорія, сучасність» [53];

54] зробив аналіз історіографії історії українського музейництва та подав короткий нарис історії музейної справи, окремо розкривши діяльність Церковно-археологічного музею Київської духовної академії. Історія музеїв України періоду національно-демократичної революції була розглянута О. О. Нестулею у роботі «Біля витоків державної системи охорони пам'яток культури в Україні» [55]. Автором були висвітлені маловідомі факти з діяльності музеїв Києва, Харкова, Полтави, Чернігова у згаданий період. Особливу увагу О. О. Нестуля приділив питанню відкриття у Києві Українського національного музею. Найбільш повно історія українського музейництва періоду національно-розглянута у монографії Р. Маньковської, присвяченій розвитку українського музейництва у 1917 – 1941 рр. [56].

Внесок українських меценатів у розвиток музейної справи досліджує у низці своїх публікацій О. М. Донік. Так, його робота «Благодійність в Україні (XIX – початок XX ст.)» наочно представляє внесок меценатів у збереження української культури, зокрема шляхом колекціонування мистецьких витворів, створення музеїв [57].

Переважає більшість публікацій з історії музейної справи XIX – початку XX ст. припадає на спеціальні дослідження істориків, краєзнавців, археологів та музеєзнавців, які зробили значний внесок у відтворення історії українського музейництва. Оглядова розвідка Л. Д. Федорової та Е. М. Піскової охоплює всі найбільші музеї України XIX – початку XX ст. з точки зору становлення українського музейництва, його зв'язку з національно-культурним та краєзнавчим рухом [58]. Дослідниці приділяють увагу особистому внеску окремих учених у розвиток музейної справи. Деякі аспекти музейної політики держави у ставленні до музеїв України досліджуваного нами періоду були розглянуті у статті Ю. А. Омельченка [59].

Єдиною спробою узагальнюючого висвітлення історії археологічних музеїв України, у тому числі й XIX – початку XX ст., на сьогодні є монографія О. Ю. Куріло «Нариси розвитку археології у музеях України: історія, дослідники, меценати» [60]. У роботі висвітлюється історія створення археологічних музеїв (приватних, громадських церковних, університетських), внесок наукових товариств у цей процес, розкривається роль археологічних з'їздів у становленні українського музейництва; наведені відомості про найвизначніших меценатів та музейних діячів. Розвиток музейної мережі м. Києва досить повно розглянуто в узагальнюючій монографії Л. Д. Федорової «З історії пам'ятоохоронної та музейної справи у Наддніпрянській Україні. 1870–1910-і рр» [61].

Проте більшість розвідок сучасних дослідників є роботами з історії окремих музеїв, колекцій, а також присвячені особистій ролі науковців, громадських діячів, меценатів у становленні та розбудові вітчизняного музейництва. Саме цим питанням переважно приділяють свою увагу вчені у регіонах. Так, серед спеціальних робіт з історії харківських музеїв слід виокремити роботу В. З. Фрадкіна, присвячену історії Етнографічного музею Харківського історико-філологічного товариства [62]. Ця стаття базується на віднайденних вченим архівних документах. В. З. Фрадкін

відзначає, що музей став не тільки навчально-допоміжним закладом Харківського університету, а й виявився важливою науковою базою для багатьох фахівців у галузі східнослов'янської етнографії. Низка статей М. С. Лапіної з історії університетського Музею красних мистецтв була присвячена внеску окремих діячів науки і культури у розвиток закладу [63]. О. Г. Павловій належать роботи з вивчення ролі музеїв Харкова у становленні та розвитку мистецтвознавства у місті; діяльності вчених міста у царині музейництва [64].

Значна кількість публікацій з історії музейної справи Чернігова датована 1996 р. Саме цього року відзначалося століття з дня заснування Чернігівського історичного музею імені В. В. Тарновського. Цій знаменній події була присвячена ювілейна конференція, учасники якої зверталися й до історії Чернігівських музеїв початку ХХ ст. [65]. На відзнаку ювілею Чернігівського історичного музею 1996 р. також було видано тематичний номер журналу «Родовід». Низка статей з цього журналу висвітлюють історію музейних закладів Чернігова. Так, розвідка С. Половникової була присвячена Музею українських старожитностей В. В. Тарновського [66]. Сторіччя Полтавського краєзнавчого музею також відзначалося досить широко. У 1992 р. була видана збірка матеріалів конференції, присвяченої ювілею музею. Більш пізні публікації, присвячені полтавським музеям періоду Російської імперії, розкривають окремі епізоди з їхньої історії, діяльність вчених у царині збереження культурної спадщини. Наприклад, у статті С. І. Нестулі висвітлюється співпраця видатних музейних діячів М. Біляшівського та К. Мощенка з влаштування Полтавського губернського музею [67].

Історія діяльності музейних закладів Києва ХІХ – початку ХХ ст. викликає незгасаючий інтерес серед місцевих дослідників. Перші статті з досліджуваної теми з'являються на сторінках часопису «Київська старовина» вже у 1992 – 1995 рр. Відкриває галерею публікацій з цієї тематики стаття Л. Федорової, присвячена історії становлення Музею старожитностей Київського університету. Історія іншого музейного закладу університету св. Володимира – нумізматичного кабінету – була висвітлена у статті Б. Гарбуза [68; 69]. С. Заремба звернувся до історії Церковно-археологічного музею Київської духовної академії у контексті діяльності Церковно-історичного та археологічного товариства [70].

Проте більшість публікацій з історії музеїв Києва припадає на 1999 р., коли громадськість міста та країни відзначала 100-річчя Національного музею історії України. Серед загальних статей з історії музею показовими є студії Н. Ковтанюк та Г. Шовкопляс «Скарбниця історичної пам'яті України» та Т. Рязанової «До сторіччя Київського музею старожитностей та мистецтв» [71; 72].

Становлення і розвиток музейної мережі Києва, основні напрямки діяльності музейних закладів міста у ХІХ – на початку ХХ ст. висвітлені у більш пізній роботі Л. Федорової [73]. Не слабшає інтерес сучасних дослідників історії Києва до діяльності окремих представників музейного руху. Діяльність таких музейних діячів як М. Ф. Біляшівський, В. Ю. Данилевич, М. І. Петров розкрита у статтях, вміщених до біографічного довідника «Видатні діячі науки і культури Києва в історико-краєзнавчому русі» [74].

На сучасному етапі розробки проблеми (з 1991 р.) з'являється велика кількість спеціальних досліджень напряду чи опосередковано пов'язаних з історією українського музейництва досліджуваного періоду. У регіонах проводяться наукові конференції, присвячені історії музейних осередків. У збірках наукових статей та фахових журналах періодично з'являються розвідки з цього питання. Переважна більшість сучасних дослідників висвітлює історію груп музеїв, окремих музейних установ, розкриває діяльність провідних діячів музейного руху. Ці роботи носять фрагментарний характер і не дають уявлення про загальне становище музейництва у Наддніпрянщині досліджуваного періоду. Нажаль, на сьогодні не існує комплексного монографічного дослідження з історії українського музейництва Наддніпрянщини ХІХ – початку ХХ ст.

Висновки. Отже, більшість публікацій з теми дослідження у дорадянській історіографії була присвячена історії відкриття та діяльності окремих музеїв. Для цих праць, створених в межах позитивістської парадигми, була характерна висока інформативність та відсутність концептуальних висновків. Незважаючи на це, можна відзначити важливий внесок у вивчення справи охорони та збереження пам'яток історії і культури та музейництва ХІХ – початку ХХ ст. сучасників та безпосередніх учасників цього процесу. Підхід радянських істориків до висвітлення явищ культурного та наукового життя у Російській імперії, у тому числі музейництва, відштовхувався від апріорно негативного ставлення та часто призводив до хибних висновків. В радянській історіографії історія музейних установ розглядалася. Водночас, у певні періоди, доробок радянських істориків бував значним, з'явилися не тільки описові але й узагальнюючі праці. Українські історики 1990-2000-х рр., природно, приділяли чимало уваги розвитку музейної справи досліджуваного періоду. Сплеск зацікавленості до проблеми припадає на 1990-ті рр., коли українські історики позбулися ідеологічних обмежень радянської історіографії. До уваги дослідників продовжує потрапляти історія музейної справи у різні контекстах. Однак, відчувається брак узагальнюючих концептуальних розвідок з історії українського музейництва імперського періоду.

Список літератури: 1. *Шульгин В.* История университета св. Владимира / В. Шульгин. – СПб, 1860. – 230 с. 2. *Павлов И. В.* Музей изящных искусств / Павлов И. В. // Историко–статистические записки об ученых и учебно–вспомогательных учреждениях императорского университета св. Владимира / под ред. В. С. Иконникова. – К., 1884. – С. 77–78. 3. *Антонович В. Б.* Музей древностей / В. Б. Антонович // Историко–статистические записки об ученых и учебно–вспомогательных учреждениях императорского университета св. Владимира / под ред. В. С. Иконникова.– К., 1884. – С. 60–76. 4. *Антонович В. Б.* Нумизматический кабинет / В. Б. Антонович // Историко–статистические записки об ученых и учебно–вспомогательных учреждениях императорского университета св. Владимира / под ред. В. С. Иконникова.– К., 1884. – С. 49–59. 5. *Иконников В. С.* Опут русской историографии : Т. 1. – Кн. 2. / В. С. Иконников. – К., 1892. – С.883–1539. 6. *Сементовский Н.* Киев, его святуни, древности и сведения, необходимые для его почитателей и путешественников / Н.Сементовский. – К., 1900. – 308 с. 7. *Болсунвоский К. В.* Б. Антонович как нумизмат. Исторический очерк. / К. Болсунвоский. – СПб., 1912. – 31 с. . 8. *Петров Н.* Записка о состоянии Церковно–археологического музея и Общества при Киевской дух. Академии за первое десятилетие их существования (1872 –1882 г.) / Н. Петров // Труды Киевской духовной академии. – 1882. – № 12. – С. 441–448. 9. *Лазаревский А.* К истории будущего Киевского музея / А. Лазаревский // Киевская старина. – 1893. – Т. 60. – С. 169–171. 10. *Беляшевский Н.* К вопросу о программе Киевского музея древностей и искусств / Н. Беляшевский // Археологическая летопись Южной России. – 1900. – Т. 2. – С. 31–38. 11. *Багалея Д. И.* История города Харькова за 250 лет его существования (1655 – 1905) / Д. И. Багалея., Д. П Миллер: В 2 т.: Т. 2. – Харьков: репринт. изд., 1993. – 982 с. 12. *Бузескул В.* История Харьковского университета при действии устава 1884 года (с 1884 до 1905 года) / В. Бузескул. – Харьков, 1905. – 89 с. 13. *Фомин П.* Церковные древности Харьковского края (историко–археологический очерк): Вып. 1 / П. Фомин. – Харьков, 1916. – 181 с. 14. *Редин Е. К.* Музей изящных искусств и древностей Харьковского университета (1805–1905) / Е. К. Редин // Записки Харьковского университета. – 1904. – Кн. 3. – С. 43–106. 15. *Данилевич В. Е.* Музей изящных искусств и древностей при Харьковском университете (1805–1905) / В. Е. Данилевич. – Харьков, 1911. – С. 52–68. 16. *Шерцль Р.* Нумизматический кабинет / Р. Шерцль. – Харьков, 1911. – С. 70–75. 17. *Багалея Д. И.* О ближайших задачах, нуждах и потребностях Харьковского городского музея / Д. И. Багалея // Сборник Харьковского историко–филологического общества. – Т. 20. – 1911. – С. 518–529. 18. Очерк истории города Чернигова (907–1907). – Чернигов, 1908. – 72 с. 19. *Грінченко Б. Д.* Музей Василя Тарновського / Б. Д. Грінченко // Літературно–науковий вісник. – 1900. – Т. 10. – Кн. V. – С. 108–125. 20. *Уманец С.* Украинский музей В. В. Тарновского в Чернигове / С. Уманец // Исторический вестник. – 1910. – № 9. – С. 614–624. 21. *Могиланский Н. М.* Музей украинских древностей В. В. Тарновского Черниговского губернского земства / Н. М. Могиланский // Живая старина. – 1914. – Т. 23. – Вып. II– IV. – С. 395–408. 22. *Ольховський М. А.* Естественно–исторический музей Полтавского губернского земства / М. А. Ольховський. – Полтава, 1899. – 90 с. 23. *Путеводитель по музею* Полтавского губернского земства. Объяснение коллекции геологического отдела и исторический очерк музея / сост. Н. Ф. Николаев. – Полтава, 1915. – 42 с. 24. *Український музей: збірник перший* / за ред. П. Курінного, Ф. Ернста, Д. Щербаківського – К.: Б. в, 1929. – 310 с. 25. *Малицкий Г. Л.* Музейное строительство в России к моменту Октябрьской революции / Г. Л. Малицкий // Научный работник. – 1926. – № 2. – С. 43–57. 26. *Заклинський Р.* З історії Всеукраїнського музею ім. Т. Шевченка / Р. Заклинський // Життя і революція. – 1928. – № 3. – С. 173–178. 27. *Данилевич В.* Проф. В. Б. Антонович та Археологічний музей І. Н. О. / В. Данилевич // Син України: Володимир Боніфатійович Антонович: у 3 т.: Т. 2. – К.: Заповіт, 1997. – С. 379–390. 28. *Даньковська Р. С.* Історія Етнографічного відділу ім. Потебні та книгозбірні Музею Слобідської України / Р. С. Даньковська // Музей Слобідської України. – Бюлетень. – Ч. 1. – Харків, 1925. – С. 16–18. 29. *Риженко Я.* Полтавський державний музей. Історичний огляд / Я. Риженко // Збірник, присвячений 35–річчю музею / під ред. В. Бендеровського, Я. Риженка,

М. Гавриленка. – Полтава: Полтавський держаний музей ім. В. Г. Короленка, Полтава–поліграф, 1927. – С. 1–15. **30.** Федоренко П. Нариси з історії вивчення Чернігівщини / П. Федоренко // Записки Чернігівського наукового товариства: Т. 1.: Праці історично–краєзнавчої секції. – Чернігів: Держдрукарня, 1931. – С. 5–38. **31.** Бондар М. М. Нариси музейної справи / М. М. Бондар, Г. Г. Мезенцева, Л. М. Славін. – К.: Вид. Київського університету, 1959. – 191 с. **32.** Мезенцева Г. Г. Музеї України / Г. Г. Мезенцева. – К.: Изд. Киев. унів., 1959. – 180 с. **33.** Мезенцева Г. Г. Музеєзнавство (на матеріалах музеїв Української РСР) : курс лекцій / Г. Г. Мезенцева. – К.: Вища школа, 1980. – 120 с. **34.** Історія Київського університету (1834–1959). – К.: Вид. Київськ. унів., 1959. – 629 с. **35.** Харьковский государственный университет им. А. М. Горького за 150 лет существования. – Харьков: ХГУ, 1955. – 386 с. **36.** Історія міст і сіл УРСР: Полтавська область. – К.: Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1967. – 1026 с. **37.** Равикович Д. А. Местные художественные музеи II половины XIX – начала XX в. / Д. А. Равикович // Труды Научно–исследовательского института музееведения. – Вып. 7. – М.: Б. и., 1962. – С. 63–117. **38.** Равикович Д. А. Музеи местного края во второй половине XIX – начале XX века (1861–1917 гг.) / Д. А. Равикович // Очерки истории музейного дела в России. – Вып. 2. – М.: Советская Россия, 1960. – С. 145–223. **39.** Разгон А. М. Археологические музеи в России (1861–1917 гг.) / А. М. Разгон // Очерки истории музейного дела в России. – Вып. 3. – М.: Советская Россия, 1961. – С. 190–230. **40.** Разгон А. М. Исторические музеи в России (с начала XVIII века до 1861 г.) / А. М. Разгон // Очерки истории музейного дела в СССР. – Вып. V. – М.: Б. и., 1963. – С. 189–275. **41.** Разгон А. М. Етнографические музеи в России // Очерки истории музейного дела в России. – Вып. 3. – М.: Советская Россия, 1961. – С. 230–268. **42.** Скрипник Г. А. Етнографічні музеї України. Становлення і розвиток / Г. А. Скрипник. – К.: Наук. думка, 1989. – 304 с. **43.** Омельченко Ю. А. Музейна політика: історичний досвід та сучасні проблеми / Ю. А. Омельченко // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв. – 2001. – № 4. – С. 109–114. **44.** Даниленко В. Я. Был в Харькове музей / В. Я. Даниленко // Техническая эстетика. – 1988. – № 3. – С. 23. **45.** Курас Г. М. Музей Черниговской архивной комиссии / Г. М. Курас // Тезисы Черниговской областной научно–методической конференции. – Чернигов: Б. и., 1986. – С. 23–25. **46.** Малиневская В. М. Местная пресса конца XIX – начала XX вв., как источник по истории музейного дела на Черниговщине / В. М. Малиневская // Тезисы Черниговской областной научно–методической конференции: Б. и., 1986. – С. 25–26. **47.** Маловідомі сторінки біографії пам'яткоохоронця К. В. Мощенка // О. О. Нестуля / Полтавський краєзнавчий: сторінки історії та колекції: збірник наукових праць / ред. Г. П. Білоус. – Полтава: Б. в., 1991. – С. 57–70. **48.** Історія міста Харкова ХХ століття / О. Н. Ярмиш, С. І. Посохов, А. І. Епштейн. – Харків: Фоліо, 2004. – 686 с. **49.** Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна за 200 років / В. С. Бакіров, В. М. Духопельников, Б. П. Зайцев. – Харків: Фоліо, 2004. – 750 с. **50.** Київський університет імені Тараса Шевченка. Сторінки історії і сьогодення. – К.: ВПЦ «Київський університет», 1994. – 286 с. **51.** Історичний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка: минуле й сьогодення / під ред. проф. Г. Д. Казьмирчука. – К.: Прайм–М, 2005. – 356 с. **52.** Полтава. Історичний нарис. – Полтава: Полтавський літератор, 2001. – 280 с. **53.** Видатні дослідники української археології: тексти лекцій. / уклад. В. А. Рудий. – Львів: Видавн. центр. ЛНУ ім. Івана Франка, 2005. – 156 с. **54.** Заремба С. Українське пам'яткознавство: історія, теорія, сучасність / С. Заремба. – К.: Логос, 1995. – 448 с. **55.** Нестуля О. Біля витоків державної системи охорони пам'яток культури в Україні / О. Нестуля. – Київ: Б. в., 1994. – 240 с. **56.** Маньковська Р. В. Музейництво в Україні / Р. В. Маньковська. – К.: Б. в., 1997. – 140 с. **57.** Донік О. М. Благодійність в Україні (XIX – початок ХХ ст.) / О. М. Донік // Український історичний журнал. – 2005. – № 4. – С. 159–177. **58.** Піскова Є. М. Музейна справа в Україні: історія, традиції, проблеми сучасного розвитку / Є. М. Піскова, Л. Д. Федорова // Історія України: маловідомі імена, події, факти : збірник статей. – Київ: Рідний край, 2001. – Вип. 17. – С. 3–9. **59.** Омельченко Ю. А. Музейна політика: історичний досвід та сучасні проблеми / Ю. А. Омельченко // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв. –

2001. – № 4. – С. 109–114. **60.** Куріло О. Ю. Нариси розвитку археології у музеях України: історія, дослідники, меценати / О. Ю. Куріло. – К.: Стилос, 2002. – 264 с. **61.** Федорова Л. Д. З історії пам'яткоохоронної та музейної справи у Наддніпрянській Україні. 1870–1910-і рр. / Відп. ред С. І. Кот. НАН України. Інститут історії України. – К.: Інститут історії України, 2013. – 373 с. **62.** Фрадкін В. З. До історії створення і діяльності етнографічного музею ХІФТ / В. З. Фрадкін // Збірник Харківського історико-філологічного товариства: Нова серія. – 1993. – Т. 3. – С. 5–14. **63.** Лапина М. С. А. А. Потєбня – заведуючий Музеєм изящних искусств Харьковского университета / М. С. Лапина // Проблеми історії і археології України: збір. матер. міжн. наук. конф. до 100-річчя ХІІ Археол. з'їзду в м. Харкові. – Харків: Східно-рег. центр гум.- осв. ініц., 2003. – С. 159–162. **64.** Павлова О. Г. До питання вивчення історії мистецтв у Харківському університеті (з початку до середини ХІХ ст.) / О. Г. Павлова // Вісник Харківського університету. – 1997. – № 396. – Історія. – Вип. 29. – С. 54–61. **65.** Гапієнко А. А. Забутий музейний заклад старого Чернігова / А. А. Гапієнко // Скарбниця української культури: Матеріали ювілейної наукової конференції, присвяченої 100-річчю Чернігівського історичного музею ім. В. В. Тарновського. – Чернігів: Сіверянська думка, 1996. – С. 83–87. **66.** Половникова С. Музей українських старожитностей ім. В. В. Тарновського / С. Половникова // Родовід. – 1996. – № 2. – С. 34–38. **67.** Нестуля С. І. Співпраця корифеїв музейництва М. Біляшівського та К. Мощенка по влаштуванню музею Полтавського губернського земства / С. І. Нестуля // Археологічний літопис Лівобережної України. – 2000. – № 1–2. – С. 96–100. **68.** Федорова Л. Перший музей Києва / Л. Федорова // Київська старовина. – 1992. – № 3. – С. 83–85. **69.** Гарбуз Б. Музей нумізматики / Б. Гарбуз // Київська старовина. – 1993. – № 3. – С. 88–92. **70.** Заремба С. Церковно-історичне та археологічне товариство в Києві / С. Заремба // Київська старовина. – 1995. – № 1. – С. 82–89. **71.** Ковтанюк Н. Скарбниця історичної пам'яті України / Н. Ковтанюк, Г. Шовкопляс // Київська старовина. – 1999. – № 3–4. – С. 63–80. **72.** Рязанова Т. До сторіччя Київського музею старожитностей та мистецтв / Т. Рязанова // Вісник УТОПІК. – 1999. – № 2. – С. 44–55. **73.** Федорова Л. З історії музеїв Києва ХІХ – початку ХХ ст. / Л. Федорова // Краєзнавство. — 2011. — № 1. — С. 115-128. **74.** Видатні діячі науки і культури Києва в історико-краєзнавчому русі України. Біографічний довідник. – К.: 2005. – Ч.2. – 346 с.

Bibliography (transliterated): 1. *Shul'gyn V.* Ystoryja unyversyteta sv. Vladymyra. – SPb, 1860. – 230 p. 2. *Pavlov Y. V.* Muzej yzjashhnyh yskusstv. Ystoryko–statystycheskye zapysky ob uchenyh y uchebno–vspomogatel'nyh uchrezhdenyjah ymperatorskogo unyversyteta sv. Vladymyra / pod red. V. S. Ykonnykova. – Kyiv, 1884. – p. 77–78. 3. *Antonovych V. B.* Muzej drevnostej. Ystoryko–statystycheskye zapysky ob uchenyh y uchebno–vspomogatel'nyh uchrezhdenyjah ymperatorskogo unyversyteta sv. Vladymyra / pod red. V. S. Ykonnykova. – Kyiv, 1884. – p. 60–76. 4. *Antonovych V. B.* Numyzymatycheskyj kabynet. Ystoryko–statystycheskye zapysky ob uchenyh y uchebno–vspomogatel'nyh uchrezhdenyjah ymperatorskogo unyversyteta sv. Vladymyra / pod red. V. S. Ykonnykova. – Kyiv, 1884. – p. 49–59. 5. *Ykonnykov V. S.* Opyt russkoj ystoryografyy: T. 1. – Kn. 2. – Kyiv, 1892. – p. 883–1539. 6. *Sementovskij N.* Kyeve, ego svjatyny, drevnosty y svedenija, neobhodymye dlja ego pochyttatelej y puteshestvennykov. – Kyiv, 1900. – 308 p. 7. *Bolsunvoskij K. V. B.* Antonovych kak numyzymat. Ystorycheskyj ocherk. – SPb., 1912. – 31 p. 8. *Petrov N.* Zapyska o sostojanyj Cerkovno–arheologicheskoj muzeja y Obshhestva pry Kyevskej duh. Akademyy za pervoe desjatyetye yh sushhestvovanya (1872–1882 g.). Trudy Kyevskej duhovnoj akademyy. – 1882. – No 12. – p. 441–448. 9. *Lazarevskij A.* K ystoryi budushhego Kyevs'kogo muzeja. Kyevs'kaja staryna. – 1893. – T. 60. – p. 169–171. 10. *Beljashevskij N.* K voprosu o programme Kyevs'kogo muzeja drevnostej y yskusstv. Arheologiches'kaja letopys' Juzhnoj Rossyy. – 1900. – T. 2. – p. 31–38. 11. *Bagalej D. Y.* Ystoryja goroda Kharkova za 250 let ego sushhestvovanya (1655–1905): V 2 t.: T. 2. – Kharkov, 1993. – 982 p. 12. *Buzeskul V.* Ystoryja Har'kovskogo unyversyteta pry dejstvyy ustava 1884 goda (s 1884 do 1905 goda). – Kharkov, 1905. – 89 p. 13. *Fomyn P.* Cerkovnye drevnosty Har'kovskogo kraja (ystoryko–arheologicheskyj ocherk): Vyp. 1. – Kharkov, 1916. – 181 p. 14. *Redyn E. K.* Muzej yzjashhnyh yskusstv y drevnostej Har'kovskogo unyversyteta (1805–1905). Zapysky Har'kovskogo unyversyteta. – 1904. – Kn. 3. – p. 43–106. 15. *Danylevych V. E.* Muzej yzjashhnyh yskusstv y drevnostej pry Har'kovskom unyversytete (1805–1905). Uchebnye obshhestva y uchebno–vspomogatel'nye uchrezhdenija Har'kovskogo unyversyteta (1805–1905) / pod red. D. Y. Bagaleja. – Kharkov, 1911. – p. 52–68. 16. *Shercl' R.* Numyzymatycheskyj kabynet. Uchebnye obshhestva y uchebno–vspomogatel'nye uchrezhdenija Har'kovskogo unyversyteta (1805–1905) / pod red. D. Y. Bagaleja, Y. P. Osypova. – Kharkov, 1911. – p. 70–75. 17. *Bagalej D. Y.* O blyzhajshyh zadachah, nuzhdah y potrebnyjah Har'kovskogo gorodskogo muzeja. Sbornyk Har'kovskogo ystoryko–fylologicheskoj obshhestva. – T. 20. – 1911. – p. 518–529. 18. *Ocherk ystoryi goroda Chernygo (907–1907).* – Chernygov, 1908. – 72 p. 19. *Grinchenko B. D.* Muzej Vasylja Tarnovskogo. Literaturno–naukovyj visnyk. – 1900. – T. 10. – Kn. V. – p. 108–125. 20. *Umanec S.* Ukrayns'kij muzej V. V. Tarnovskogo v Chernygo / S. Umanec // Ystorycheskyj vestnyk. – 1910. – No 9. – p. 614–624. 21. *Mogyljanskij N. M.* Muzej ukrayns'kyh drevnostej V. V. Tarnovskogo Chernygovskogo gubernskogo zemstva. Zhyvaja staryna. – 1914. – T. 23. – Vyp. II–IV. – p. 395–408. 22. *Olehovskij M. A.* Estestvenno–ystorycheskyj muzej Poltavskogo gubernskogo zemstva. – Poltava, 1899. – 90 p. 23. *Putevodytel' po muzeju Poltavskogo gubernskogo zemstva.* Ob'jasnenye kollekcyy geologicheskogo otdela y ystorycheskyj ocherk muzeja / sost. N. F. Nykolaev. – Poltava, 1915. – 42 p. 24. *Ukrai'ns'kij muzej:* zbirnyk pershyj / za red. P. Kurinnogo, F. Ernsta, D. Shherbakivs'kogo. – Kyiv: B. v, 1929. – 310 p. 25. *Malyckij G. L.* Muzejnoe stroytel'stvo v Rossyy k momentu Oktjabr'skoj revoljucyy. Nauchnyj rabotnyk. – 1926. – No 2. – p. 43–57. 26. *Zaklyns'kij R.* Z istorii' Vseukrai'ns'kogo muzeju im. T. Shevchenka. Zhyttja i revoljucija. – 1928. – No 3. – p. 173–178. 27. *Danylevych V.* Prof. V. B. Antonovych ta Arheologichnyj muzej I. N. O. Syn Ukrai'ny: Volodymyr Bonifatijovych Antonovych: u 3 t.: T. 2. – Kyiv: Zapovit, 1997. – p. 379–390. 28. *Dan'kov's'ka R. S.* Istorija Etnografichnoho viddilu im. Potebni ta knygozbirni Muzeju Slobids'koi' Ukrai'ny. Muzej Slobids'koi' Ukrai'ny. – Bjuletyn'. – Ch. 1. – Kharkiv, 1925. – p. 16–18. 29. *Ryzenko J.* Poltavsk'kyj derzhavnyj muzej. Istorychnyj ogljad. Zbirnyk, prysvjachenyj 35–richchju muzeju / pid red. V. Benderovskogo, J. Ryzhenka, M. Gavrylenka. – Poltava: Poltavsk'kyj derzhavnyj muzej im. V. G. Korolenka, Poltava–poligraf, 1927. – p. 1–15. 30. *Fedorenko P.* Narisy z istorii' vyvchennja Chernigivshhyny. Zapysky Chernigivs'kogo naukovogo tovarystva: T. 1.: Praci istorychno–krajeznavchoi' sekcii'. – Chernigiv: Derzhdrukarnja, 1931. – p. 5–38. 31. *Bondar M. M.* Narisy muzejnoi' spravy. – Kyiv: Vyd. Kyi'vs'kogo universytetu, 1959. – 191 p. 32. *Mezenceva G. G.* Muzej Ukrainy. – Kyiv: Yzd. Kyeve. unyv., 1959. –

180 p. **33.** *Mezenceva G. G.* Muzejeznavstvo (na materialah muzei'v Ukraïns'koi' RSR): kurs lekcij. – Kyiv: Vyshha shkola, 1980. – 120 p. **34.** *Istorija Kyi'vs'kogo universytetu (1834–1959).* – Kyiv: Vyd. Kyi'vs'k. univ., 1959. – 629 p. **35.** *Har'kovskij gosudarstvennyj unyversytet ym. A. M. Gor'kogo za 150 let sushhestvovanyja.* – Kharkov HGU, 1955. – 386 p. **36.** *Istorija mist i sil URSR: Poltav's'ka oblast'.* – Kyiv: Golovna redakcija URE AN URSR, 1967. – 1026 p. **37.** *Ravykovych D. A.* Mestnye hudozhestvennye muzey II polovyny HIIH – nachala HH v. Trudy Nauchno–ysslodovatel'skogo ynstituta muzevedenyja. – Vyp. 7. – Moscow: B. y., 1962. – p. 63–117. **38.** *Ravykovych D. A.* Muzey mestnogo kraja vo vtoroj polovyne HIIH – nachale HH veka (1861–1917 gg.). Ocherky ystoryy muzejnogo dela v Rossyy. – Vyp. 2. – Moscow: Sovetskaja Rossyja, 1960. – p. 145–223. **39.** *Razgon A. M.* Arheologicheskye muzey v Rossyy (1861–1917 gg.). Ocherky ystoryy muzejnogo dela v Rossyy. – Vyp. 3. – Moscow: Sovetskaja Rossyja, 1961. – p. 190–230. **40.** *Razgon A. M.* Ystorycheskye muzey v Rossyy (s nachala XVIII veka do 1861 g.). Ocherky ystoryy muzejnogo dela v SSSR. – Vyp. V. – Moscow: B. y., 1963. – p. 189–275. **41.** *Razgon A. M.* Etnograficheskye muzey v Rossyy // Ocherky ystoryy muzejnogo dela v Rossyy. – Vyp. 3. – Moscow: Sovetskaja Rossyja, 1961. – p. 230–268. **42.** *Skrypnyk G. A.* Etnografichni muzei' Ukraïny. Stanovlennja i rozvytok. – Kyiv: Nauk. dumka, 1989. – 304 p. **43.** *Omel'chenko J. A.* Muzejna polityka: istorychnyj dosvid ta suchasni problemy. Visnyk Derzhavnoi' akademii' kerivnyh kadriv kul'tury i mystectv. – 2001. – No 4. – p. 109–114. **44.** *Danylenko V. J.* Byl v Har'kove muzej. Tehnycheskaja estetyka. – 1988. – No 3. – p. 23. **45.** *Kuras G. M.* Muzej Chernygovskoj arhyvnoj komysy. Tezysy Chernygovskoj oblastnoj nauchno–metodycheskoj konferencyy, posvjashhennoj 90-letyju Chernygovskogo ystorycheskogo muzeja. – Chernygov: B. y., 1986. – p. 23–25. **46.** *Malynevskaja V. M.* Mestnaja pressa konca HIIH – nachala HH vv., kak ystochnyk po ystoryy muzejnogo dela na Chernygovshhyne. Tezysy Chernygovskoj oblastnoj nauchno–metodycheskoj konferencyy, posvjashhennoj 90-letyju Chernygovskogo ystorycheskogo muzeja. – Chernygov: B. y., 1986. – p. 25–26. **47.** *Malovidomi storinky biografii' pam'jatkoohoroncja.* O. O. Nestulja / Poltav's'kyj krajeznavchyj: storinky istorii' ta kolekcii': zbirnyk naukovyh prac' / redkol. G. P. Bilous. – Poltava: B. v., 1991. – p. 57–70. **48.** *Istorija mista Harkova HH stolittja / O. N. Jarmysh, S. I. Posohov, A. I. Epshtejn.* – Kharkiv: Folio, 2004. – 686 p. **49.** *Harkivs'kyj nacional'nyj universytet im. V. N. Karazina za 200 rokiv / V. S. Bakirov, V. M. Duhopel'nykov, B. P. Zajcev.* – Kharkiv: Folio, 2004. – 750 p. **50.** *Kyi'vs'kyj universytet imeni Tarasa Shevchenka. Storinky istorii' i s'ogodennja.* – Kyiv: VPC «Kyi'vs'kyj universytet», 1994. – 286 p. **51.** *Istorychnyj fakul'tet Kyi'vs'kogo nacional'nogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka: mynule j s'ogodennja / pid red. prof. G. D. Kaz'myrchuka.* – Kyiv: Prajm–M, 2005. – 356 p. **52.** *Poltava. Istorychnyj narys.* – Poltava: Poltav's'kyj literator, 2001. – 280 p. **53.** *Vydatni doslidnyky ukrai'ns'koi' arheologii': teksty lekcij. / ukklad. V. A. Rudyj.* – L'viv: Vydavn. centr. LNU im. Ivana Franka, 2005. – 156 p. **54.** *Zaremba S.* Ukraïns'ke pam'jatkoznavstvo: istorija, teorija, suchasnist'. – Kyiv: Logos, 1995. – 448 p. **55.** *Nestulja O.* Bilja vytkiv derzhavnoi' systemy ohorony pam'jatok kul'tury v Ukraïni. – Kyiv: B. v., 1994. – 240 p. **56.** *Man'kov's'ka R. V.* Muzejnyctvo v Ukraïni. – Kyiv: B. v., 1997. – 140 p. **57.** *Donik O. M.* Blagodijnist' v Ukraïni (HIIH – pochatok HH st.). Ukraïns'kyj istorychnyj zhurnal. – 2005. – No 4. – p. 159–177. **58.** *Piskova J. M.* Muzejna sprava v Ukraïni: istorija, tradycii', problemy suchasnogo rozvytku. Istorija Ukraïny: malovidomi imena, podii', fakty : zbirnyk statej. – Kyiv: Ridnyj kraj, 2001. – Vyp. 17. – p. 3–9. **59.** *Omel'chenko J. A.* Muzejna polityka: istorychnyj dosvid ta suchasni problemy. Visnyk Derzhavnoi' akademii' kerivnyh kadriv kul'tury i mystectv. – 2001. – No 4. – p. 109–114. **60.** *Kurilo O. J.* Narysy rozvytku arheologii' u muzejah Ukraïny: istorija, doslidnyky, mecenaty. – Kyiv: Stylos, 2002. – 264 p. **61.** *Fedorova L. D.* Z istorii' pam'jatkoohoronnoi' ta muzejnoi' spravy u Naddniprojans'kij Ukraïni. 1870–1910-i rr. NAN Ukraïny. Instytut istorii' Ukraïny. – Kyiv: Instytut istorii' Ukraïny, 2013. – 373 p. **62.** *Fradkin V. Z.* Do istorii' stvorennja i dijalnosti etnografichnogo muzeju HIFT. Zbirnyk Harkivs'kogo istoryko–filologichnogo tovarystva: Nova serija. – 1993. – T. 3. – p. 5–14. **63.** *Lapyna M. S. A. A.* Potebnja – zavedujushhyj Muzeem yzjashhnyh yskusstv Har'kovskogo unyversyteta. Problemy istorii' i arheologii' Ukraïny : zbir. mater. mizhn. nauk. konf. do 100-rih'jaja HII Arheol. z'i'zdu v m. Harkovi. – Kharkiv: Shidno–reg. centr gum.– osv. inic., 2003. – p. 159–162. **64.** *Pavlova O. G.* Do pytannja vyvchennja istorii' mystectv u

Harkivs'komu universyteti (z pochatku do seredyny HIIH st.). Visnyk Harkivs'kogo universytetu. – 1997. – No 396. – Istorija. – Vyp. 29. – p. 54–61. **65.** *Gapijenko A. A.* Zabutyj muzejnyj zaklad starogo Chernigova. Skarbnycja ukrai'ns'koi' kul'tury: Materialy jувilejnoi' naukovoï konferencii', prysvjachenoï 100-riчchju Chernigivs'kogo istorychnogo muzeju im. V. V. Tarnovs'kogo. – Chernigiv: Siverjans'ka dumka, 1996. – p. 83–87. **66.** *Polovnykova S.* Muzej ukrai'ns'kyh starozhytnostej im. V. V. Tarnovs'kogo. Rodovid. – 1996. – No 2. – p. 34–38. **67.** *Nestulja S. I.* Spivpracja koryfei'v muzejnyctva M. Biljashivs'kogo ta K. Moshhenka po vlashtuvannju muzeju Poltav'skogo guberns'kogo zemstva. Arheologichnyj litopys Livoberezhnoi' Ukraïny. – 2000. – No 1–2. – p. 96–100. **68.** *Fedorova L.* Pershyj muzej Kyjeva. Kyi'vs'ka starovyna. – 1992. – No 3. – p. 83–85. **69.** *Garbuz B.* Muzej numizmatyky. Kyi'vs'ka starovyna. – 1993. – No 3. – p. 88–92. **70.** *Zaremba S.* Cerkovno-istorychne ta arheologichne tovarystvo v Kyjevi. Kyi'vs'ka starovyna. – 1995. – No 1. – p. 82–89. **71.** *Kovtanjuk N.* Skarbnycja istorychnoi' pam'jati Ukraïny. Kyi'vs'ka starovyna. – 1999. – No 3–4. – p. 63–80. **72.** *Rjzanova T.* Do storichchja Kyi'vs'kogo muzeju starozhytnostej ta mystectv. Visnyk UTOPIK. – 1999. – No 2. – p. 44–55. **73.** *Fedorova L.* Z istorii' muzei'v Kyjeva HIIH – pochatku HH st. Krajeznavstvo. — 2011. — No 1. — p. 115-128. **74.** *Vydatni dijachi nauky i kul'tury Kyjeva v istoryko-krajeznavchomu rusi Ukraïny.* Biografichnyj dovidnyk. – Kyiv, 2005. – Ch.2. – 346 p.

Надійшла (received) 15.11.2014

УДК 069.01:930.1 (477 - 25)

Історіографія історії музейної справи Наддніпрянської України XIX – початку XX ст. / І. В. Дворкін // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми історії України. – Харків: НТУ «ХПІ». – 2014. – № 54 (1096) . – С. 29-45. Бібліогр.: 74 назв. – ISSN 2079-0813.

У статті проаналізована історіографія історії музейної справи Наддніпрянської України у XIX – на початку XX ст. (проаналізовано роботи, що висвітлюють історію музеїв провідних музейних центрів тогочасних українських губерній – Києва, Харкова, Полтави та Чернігова). За хронологічним принципом виділено основні етапи дослідження музейництва Наддніпрянщини, що мали свої особливості, проаналізовані як загальні роботи з історії міст, вищих навчальних закладів,

органів місцевого самоврядування, так і спеціальні розвідки. Стаття може бути корисною дослідникам української культури, науки та музейництва імперського періоду.

Ключові слова: історія музейної справи, Наддніпрянська Україна, позитивізм, радянська історіографія, сучасна українська історіографія.

УДК 069.01:930.1 (477 - 25)

Историография истории музейного дела Надднепрянской Украины XIX – начала XX ст. / И. В. Дворкин // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми історії України. – Харків: НТУ «ХПІ». – 2014. – № 25 . – С. 29-45. Бібліогр.: 74 назв. – ISSN 2079-0813.

В статье проанализирована историография истории музейного дела Надднепрянской Украины в XIX - начале XX в. (проанализированы работы, освещающие историю музеев ведущих музейных центров украинских губерний - Киева, Харькова, Полтавы и Чернигова). По хронологическому принципу выделены основные этапы исследования музейного дела Надднепрщины, имевших свои особенности, проанализированы как общие работы по истории городов, высших учебных заведений, органов местного самоуправления, так и специальные исследования. Статья может быть полезной исследователям украинской культуры, науки и музейного дела имперского периода.

Ключевые слова: история музейного дела, Надднепрянская Украина, позитивизм, советская историография, современная украинская историография.

The Historiography of the history of museum affairs on Naddniprians'ka Ukraine during XIX –early XX century / I. V. Dvorkin // Bulletin of NTU «KhPI». Series: Actual Problems of the History of Ukraine. – Kharkiv: NTU «KhPI», 2014. – № 54 (1096). – S. 29-45. – Bibliogr.: 74. – ISSN 2079-0023.

The article analyzes the historiography of the history of museum affairs on Naddniprians'ka Ukraine during XIX - early XX century. Were analyzed the works covering the history of Ukrainian provinces leading museums in Kyiv, Kharkiv, Poltava and Chernihiv. The key stages of the study of museums in Ukraine were identified. General works on the history of cities, universities, local governments, and special museum studies were explored. The article can be useful to researchers of Ukrainian culture, science and museum affairs of Imperial period.

Keywords: history of museum affairs, Naddniprians'ka Ukraine, positivism, Soviet historiography, the modern Ukrainian historiography.

УДК 94 (477) «19/20»

І. В. ЄРЕМСЬВА, аспірантка, НТУ «ХПІ»

«У МЕНЕ ВІДБРАНЕ... ІМ'Я ЧЕСНОЇ ЖІНКИ ТА ДРУЖИНИ»: АНАЛІЗ КЛОПОТАННЯ ОПЕРНОЇ СПІВАЧКИ СТЕФАНІЇ СЛОДЕЦЬКОЇ ВІДНОСНО ЇЇ РОЗЛУЧЕННЯ